

НАСЪРЧАВАНЕ НА МЕДИАЦИЯТА – ВЪЗМОЖНОСТИ И НАГЛАСИ

Гл. ас. д-р Недялка Александрова
Икономически университет – Варна

PROMOTING MEDIATION - OPPORTUNITIES AND ATTITUDES

Chief ass. prof. Nedyalka Alexandrova, PhD
University of Economics – Varna

Резюме: В доклада са изведени възможни мерки за насърчаване на приложението на медиацията и са проучени нагласите спрямо тях, като резултатите са сравнени с подобно изследване за Западните Балкани. Установено е, че в България нагласите са осезаемо по-песимистични по отношение на възможното влияние на мерки за насърчаване на медиацията, свързани с различни форми на нейното налагане.

Ключови думи: *медиация, насърчаване на медиацията, нагласи*

Abstract: The report outlines possible measures to promote the application of mediation and examines attitudes towards them, comparing the results with a similar study for the Western Balkans. It argues that in Bulgaria, the attitudes are noticeably more pessimistic regarding the possible influence of measures to promote mediation related to a variety of forms of its imposition.

Keywords: *mediation, promotion of mediation, attitudes*

Въведение

Медиацията е сред най-ефективните средства за разрешаване на конфликти в бизнеса и в други обществени сфери, нейното приложно поле е изключително широко, предимствата ѝ са безспорни, но при все това тя е малко позната и от практическа гледна точка недостатъчно използвана. Съществува необходимост от нейното популяризиране и от насърчаване на използването ѝ, а в редица случаи – и от преодоляване на предразсъдъците спрямо медиацията, на откритата съпротива на някои професионалисти, които виждат в нейно лице заплаха за своите статус и роля, както и на опасенията на страните в конфликта, свързани с този сравнително непознат способ. Преодо-

ляването на тези спънки по естествен път може да отнеме значително време, през което да бъде загубен обществен ресурс. Това налага проучване на възможностите за прилагане на мерки за насърчаване на медиацията в обществен план, за да се ускори процесът на по-широкото ѝ прилагане в случаите, в които тя има предимство пред останалите способности за разрешаване на спорове.

Актуалността на представената проблематика произтича от необходимостта да се утвърди ролята на медиацията в обществото чрез прилагане на мерки за насърчаване на използването ѝ, като същевременно се проучат нагласите спрямо тях, за да се оптимизира техният набор.

Целта на настоящия доклад е чрез литературен анализ да бъдат изведени възможни мерки за насърчаване на медиацията и да бъдат проучени нагласите спрямо тях чрез анкетно проучване. За нейното постигане авторът си поставя следните **задачи**: 1. извеждане на възможни мерки за насърчаване на медиацията; 2. проучване на нагласите в обществото спрямо изведените мерки; 3. формулиране на препоръки за мерки за насърчаване на медиацията, към които има положителни нагласи.

Предмет на изследване са мерките за насърчаване на медиацията.

Методологията на изследването включва литературен обзор, анкетно проучване и методите на дескриптивната статистика.

Извеждането на мерките за насърчаване на медиацията и най-вече очертаване на тези, към които нагласите са положителни, има практическо значение с оглед формулирането на възможна линия на действия за активизиране на медиацията в качеството ѝ на високо-ефективно средство за разрешаване не само на спорове, а и на подлежащите им конфликти.

Изложение

Необходимостта от насърчаване на медиацията произтича, от една страна, от нейните предимства пред останалите способности за разрешаване на спорове в определени случаи (Йосифова 2022; Андреева 2021; Славова 2023), както и от претовареността на съдебната система, на която се възлагат очаквания от страна на страните по спора и на обществото. Опитът от последните години показва, че усилията за популяризиране на медиацията в България до голяма степен са несис-

темни и са съсредоточени в няколко съдилища, новаторското мислене и личният ентузиазъм на чиито ръководители са основен двигател на този процес (Маринов 2020). Като част от реформата по Плана за възстановяване и устойчивост (Александров 2023), свързана с въвеждане на задължителна съдебна медиация, Висшият съдебен съвет (ВСС) изпълнява проект „Въвеждане на способности за алтернативно решаване на спорове (АРС) в съдебната система на България – пилотно въвеждане на задължителна съдебна медиация; доизграждане на мрежата от съдебни центрове във всички окръжни съдилища в страната“, а в обнародваната в ДВ, бр. 11/2023 г. промяна в Закона за медиацията е въведена задължителна първа медиационна среща на страните по всящо съдебно дело. Тази промяна влиза в сила от 01.07.2024 г. и ефектите от нея тепърва ще бъдат обект на анализ, но съгласно т. 1 на приетата от ВСС Концепция за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела (Висш съдебен съвет 2024), тя се разглежда като средство за насърчаване на използването на способности за разрешаване на спорове, алтернативни на съда. Подобна практика не е нова в световен мащаб и в някои юрисдикции, при наличие на клауза за медиация в търговските договори съдът гледа делото само при условие че е проведена поне първоначална медиационна среща. Заслужава да се спомене и опитът на Италия, където беше направен опит да се регламентира със закон задължителната медиация. Конституционният съд на страната отмени това и в момента провеждането на поне една среща по медиация е процедурна предпоставка разглеждането от съда на определени видове дела. Като резултат в Италия популярността на медиацията в обществото е значително увеличена (Matteucci, Stopa 2023). Освен това в значителен брой случаи след първоначалната среща страните продължават процеса на медиация и често успяват да постигнат споразумение и да избегнат съдебни спорове.

Като част от усилията за насърчаване на медиацията в по-широк, международен контекст може да бъде разглеждана Сингапурската конвенция за медиацията, която обаче към настоящия момент е ратифицирана едва от 57 държави (United Nations UNCITRAL 2024).

В литературата се срещат и други предложения, свързани с насърчаване на приложението на медиацията, най-вече в областта на търговските спорове. В проведено мащабно изследване (D'Urso, Nedic, Desic 2021) за възможностите по въвеждане на медиацията

в страните от Западните Балкани, които не членуват в Европейския съюз¹, е изведен набор от възможни мерки, сред които:

1. задължение на адвоката да информира клиентите си за възможностите за решаване на спора чрез медиация и санкции за тези, които не го правят;
2. изискване за провеждане на първоначална медиационна среща преди съдебното производство с малко или без разходи;
3. въвеждане на задължителна медиация за определени видове дела;
4. оправомощаване на съдията да разпорежи провеждане на медиация за някои висящи дела;
5. оценяване на дейността на съдиите с отчитане на броя на споровете, насочени към медиация;
6. налагане на санкции на страните, отказали участие в задължителна процедура по медиация, като например задължаването им да поемат съдебните разноски дори решението по делото да е в тяхна полза;
7. насърчаване на страните, решили да участват в медиация, например чрез връщане на направените съдебни разноски или признаването на данъчен кредит за тях;
8. изискване правната помощ (правно представителство от адвокат) да стане задължителна за страните в медиацията;
9. създаване на независим съвет/агенция за алтернативно разрешаване на спорове, който да насърчава и регулира медиацията;
10. въвеждане на „ангажимент за медиация“ за заинтересованите страни, които се обвързват да опитат медиация, преди да се обърнат към съда;
11. създаване на списък с регионални медиатори и центрове за медиация с единни изисквания за сертифициране и качество за медиация;
12. въвеждане на стандартни клаузи за медиация за търговска медиация.

Нагласите на обществото от Западните Балкани спрямо така предложените мерки за насърчаване на медиацията са проучени чрез анкета сред 252 респонденти, които са помолени да оценят

¹ Изследването обхваща Албания, Босна и Херцеговина, Косово, Черна гора, Северна Македония и Сърбия.

как би повлияла всяка от мерките върху прилагането на медиацията. Възможните отговори са по петстепенна Ликертова скала с варианти:

- 1 – силно негативно влияние;
- 2 – негативно влияние;
- 3 – без влияние;
- 4 – позитивно влияние;
- 5 – силно позитивно влияние.

С цел сравнимост на получените резултати бе проведено анкетно проучване през май 2024 г. по метода на отзовалите се, в което са зададени същите въпроси и е приложена същата скала. Получени са 218 отговора, като респондентите се разпределят по възраст по следния начин: 54 човека – до 30 години (24,8%); 48 човека – от 31 до 40 години (22,0%); 62 човека – от 41 до 50 години (28,4%); 44 човека – от 51 до 60 години (20,5%) и 10 човека – над 60 години (4,6%). Връзката им с темата е съответно: 8 от респондентите са медиатори (3,7%); 5 от респондентите са съдии (2,3%); 9 са адвокати (4,1%); 27 души са собственици или мениджъри на компании (17%); 30 души са държавни служители (13,8%); всички останали са заети в други сфери и според класификацията в цитираното по-горе изследване за Западните Балкани се разглеждат като представители на гражданското общество. Резултатите са сравнени с тези от Западните Балкани и са представени в табл. 1.

Таблица 1

Относителни дялове на отговорите на респондентите от България и Западните Балкани

Мярка за насърчаване на медиацията	Регион	Очаквано влияние				
		Силно негативно	Негативно	Без влияние	Позитивно	Силно позитивно
1. Задължение на адвоката да информира клиентите си за възможностите за решаване на спора чрез медиация и санкции за тези, които не го правят	България	3,7%	8,3%	24,3%	39,0%	24,8%
	Западни Балкани	5,2%	7,5%	23,4%	36,1%	27,8%

2. Изискване за провеждане на първоначална медиационна среща преди съдебното производство с малко или без разходи	България	1,4%	6,9%	29,4%	33,5%	28,9%
	Западни Балкани	1,2%	1,6%	19,4%	35,7%	42,1%
3. Въвеждане на задължителна медиация за определени видове дела	България	5,6%	6,9%	30,6%	31,9%	25,0%
	Западни Балкани	4,8%	5,2%	16,9%	29,0%	44,0%
4. Оправомощаване на съдията да разпорежи провеждане на медиация за някои висящи дела	България	5,1%	5,6%	40,5%	34,4%	14,4%
	Западни Балкани	3,2%	6,7%	23,4%	34,9%	31,7%
5. Оценка на дейността на съдиите с отчитане на броя на споровете, насочени към медиация	България	6,9%	12,9%	40,6%	26,7%	12,9%
	Западни Балкани	4,8%	13,9%	28,3%	24,7%	28,3%
6. Налагане на санкции на страните, отказали участие в задължителна процедура по медиация, като например задължаването им да поемат съдебните разходи дори решението по делото да е в тяхна полза	България	12,9%	16,1%	31,3%	27,6%	12,0%
	Западни Балкани	10,1%	12,1%	27,5%	25,9%	24,3%
7. Насърчаване на страните, решили да участват в медиация, например чрез връщане на направените съдебни разходи или признаването на данъчен кредит за тях	България	6,0%	8,4%	26,5%	37,7%	21,4%
	Западни Балкани	0,4%	2,8%	12,7%	29,5%	54,6%
8. Изискване правната помощ (правно представителство от адвокат) да стане задължителна за страните в медиацията	България	4,1%	7,8%	38,7%	32,7%	16,6%
	Западни Балкани	6,0%	10,0%	29,1%	29,5%	25,5%

9. Създаване на независим съвет/агенция за алтернативно разрешаване на спорове, който да насърчава и регулира медиацията	България	3,2%	8,8%	28,7%	33,8%	25,5%
	Западни Балкани	2,8%	3,6%	23,7%	31,3%	38,6%
10. Въвеждане на „ангажимент за медиация“ за заинтересованите страни, които се обвързват да опитат медиация, преди да се обърнат към съда	България	4,6%	6,9%	35,2%	37,0%	16,2%
	Западни Балкани	1,2%	4,0%	26,3%	34,0%	34,4%
11. Създаване на списък с регионални медиатори и центрове за медиация с единни изисквания за сертифициране и качество за медиация	България	3,3%	8,8%	25,6%	32,6%	29,8%
	Западни Балкани	0,4%	2,0%	12,4%	34,3%	51,0%
12. Въвеждане на стандартни клаузи за медиация за търговска медиация	България	3,7%	6,0%	33,6%	35,9%	20,7%
	Западни Балкани	0,4%	4,8%	13,3%	35,3%	46,2%

Източник: D'Urso, Nedic, Desic, 2021 и собствени изчисления.

В резултат на проучването се установи, че за повечето респонденти всички представени по-горе мерки биха имали по-скоро положително влияние или не биха оказали съществено влияние върху приложението на медиацията. По всеки от въпросите делът на отговорилите, че предложената мярка би имала негативно или силно негативно влияние, е значително по-малък от дела на тези, очакващи тя да има положително влияние. Това е валидно, макар и в различно съотношение, и за България, и за Западните Балкани.

Различна картина на нагласите на респондентите у нас в сравнение с тези от Западните Балкани има по отношение на степента на оптимизъм. Като цяло при всички въпроси нагласите на българите са по-умерени и мнозинството отговори клонят към очакване предложените мерки да не окажат влияние или то да бъде умерено положително, докато в страните от Западните Балкани нагласите са силно оптимистични. За някои въпроси делът на тези, които очакват силно положително влияние, е около два пъти по-голям в страните от За-

падните Балкани, които не са част от Европейския съюз, в сравнение с дела им в България.

Българите са по-скептични и по отношение на възможни мерки, за които в Западните Балкани са установени силно положителни нагласи. Най-отчетливо това се вижда по отношение на връщане на направените разноски на страните при участие в медиация, създаване на списък с медиатори по региони и въвеждане на стандартизирани клаузи за медиация по отношение на търговските дела. Значителна част от респондентите от България не очакват такива мерки да окажат влияние върху приложението на медиацията, докато в страните от Западните Балкани очакванията от тях са положителни и силно положителни.

Впечатление прави също, че като цяло нагласата на българите спрямо мерките, които могат да бъдат определени като по-скоро рестриктивни, отколкото като стимулиращи, са значително по-малко оптимистични. Българите изразяват по-забележимо недоверие в положителния ефект от мерки, свързани със санкции или например с оценяването на дейността на съдиите, сравнено с резултатите от проучването на мнението в Западните Балкани.

Получените резултати подлежат на по-задълбочен анализ, излизащ извън обхвата на настоящия доклад, но въпреки това могат да служат като ориентир по отношение на формираните нагласи у нас по отношение на възможните мерки за насърчаване на използването на медиацията. И без допълнителни анализи се вижда, че като цяло нагласите спрямо мерки, които могат да бъдат разпознати като налагане на медиацията, а не като популяризирането ѝ, са по-песимистични спрямо тези в други страни. Това сочи, че е възможно мерки по насърчаване на медиацията, свързани с широка информационна и образователна кампания, да бъдат приети по-положително в сравнение с представените по-горе. Нагласите спрямо такъв тип мерки могат да бъдат обект на бъдещи научни търсения.

Заклучение

Ангажиментът на България по Плана за възстановяване и устойчивост изисква въвеждането на по-широко използване на медиацията като средство за разрешаване на спорове. Предстоящото влизане в сила на промените в Закона за медиацията е в синхрон с този ан-

гажимент. Същевременно медиацията, макар и притежаваща редица предимства спрямо съдебното решаване на спорове, продължава да е сравнително непопулярен способ у нас и прилагането ѝ трябва да бъде насърчавано по подходящ начин.

В резултат на проведеното проучване може да се заключи, че нагласите на българите спрямо някои мерки, обсъждани в страните от Западните Балкани, са по-песимистични, макар повечето респонденти да считат, че те биха имали по-скоро положителен ефект върху прилагането на медиацията. Това води до извода, че предложените мерки не биха имали същия очакван ефект у нас, особено ако са свързани с някаква форма на рестрикция и налагане на медиацията. Потенциално е възможно мерки, свързани с популяризиране, да бъдат по-добре приети в сравнение с тези, ориентирани към налагане на медиацията.

Използвана литература:

1. Александров, А. (2023). За бъдещето на медиацията по индивидуални трудови спорове в светлината на последните промени в Закона за медиацията, Гражданския процесуален кодекс и Кодекса на труда. // Медиацията в различните обществени сфери, Варна: Наука и икономика, с. 26-44.
2. Андреева, А. (2021). Приложение на методите на медиацията - от висшето образование до пазара на труда. // Медиацията в различните обществени сфери, Варна: Наука и икономика, с. 158-168.
3. Висш съдебен съвет. (15 05 2024). Концепция за въвеждане на задължителна съдебна медиация по граждански и търговски дела (<https://vss.justice.bg/root/f/upload/30/konceptcia.pdf>).
4. Йосифова, Т. (2022). Медиацията в онлайн търговията. // Медиацията в различните обществени сфери, Варна: Наука и икономика, с. 12-19.
5. Маринов, М. (2020). Перспективи за медиацията в съдебната система. // Медиацията в различните обществени сфери, Варна: Наука и икономика, с. 53-59.
6. Славова, М. (2023). Медиацията – корени и перспектива. // Медиацията в различните обществени сфери, Варна: Наука и икономика, с. 13-25.

7. D'Urso, L., Nedic, B., Desic, A. (2021). Promoting cross-border mediation in resolving civil and commercial disputes in the Western Balkans. Sarajevo: Regional Cooperation Council.
8. Matteucci, G., Stopa, M. (17 08 2023). ODR it Italy, interesting developments 2023 (mediate.com).
9. United Nations UNCITRAL. (17 05 2024 г.). Singapore Convention on Mediation. Извлечено от <https://www.singaporeconvention.org/>

За контакти:

Гл. ас. д-р Недялка Александрова
Икономически университет –
Варна
alexandrova.n@ue-varna.bg